

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معاونت پژوهش و فناوری

به نام خدا

منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت

جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ما دانشجویان و اعضاء هیات علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام

فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- 1- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هر گونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه های غیر علمی می آلابند.
- 2- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هر گونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- 3- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- 4- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هر گونه حرمت شکنی.
- 5- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- 6- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.
- 7- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هر گونه پنهان سازی حقیقت.
- 8- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.

9- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکز

دانشکده هنر و معماری / گروه مرمت

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: مرمت اشیاء

عنوان:

بررسی سقف های چوبی انتقالی ابنیه دوره قاجار

به منظور ارائه طرح حفاظت و مرمت

(مورد مطالعه سقف اتاق بازی کاخ صاحبقرانیه نیاوران)

استاد راهنما:

سرکار خانم مهین سهرابی نصیر آبادی

استاد مشاور:

سرکار خانم پرستو نعیمی

پژوهشگر:

نسیم آکار

شهریور 1391

تقدیم به :

همسر عزیزم

و پدر و مادر بزرگوارم
که بی شک وجودشان بهانه ایست
برای تقدیم کردن تمام داشته هایم.

با سپاس از:

زجات و راهنمایهای اساتید بزرگوارم

سرکار خانم مهین سهرابی نصیر آبادی،

سرکار خانم پرستو نعیمی

و سرکار خانم محسنی

به خاطر راهنمایی های ارزشمندشان .

کارشناسی ارشد

تعهد نامه اص"

نشجوی 87000299200 در رشته مرمت اشیاء که در

اینجانب نسیم آکار دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ،

تاریخ: 91/6/12

از پایان نامه خود تحت عنوان : بررسی سقف های چوبی انتقالی ابنیه دوره قاجار به منظور ارائه طرح حفاظت و مرمت (مورد مطالعه سقف اتاق بازی کاخ صاحبقرانیه نیاوران)

بدینوسیله متعهد می شوم:

1- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و د رمواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

2- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

3- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

4- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیریم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: نسیم آکار

تاریخ و امضا:

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات طرح
2	1-1 بیان مسئله .....
3	2-1 اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن .....
3	3-1 هدفهای تحقیق .....
3	4-1 سوالات یا فرضیه های تحقیق .....
4	5-1 چهارچوب نظری تحقیق .....
4	6-1 روش تحقیق .....
4	7-1 پیشینه پژوهش .....
	فصل دوم: مطالعات تاریخی و هنری
6	1-2-1 پلان خانه های قاجاری .....
12	1-1-2 پنجره ها .....
16	2-1-2 حیاط .....
16	3-1-2 ورودی خانه ها .....
19	4-1-2 سقف .....
21	2-2 تزئینات وابسته به معماری خانه های قاجاری .....
24	1-2-2 نقاشی .....
27	3-2 شناخت نقاشی دوره قاجار .....
27	1-3-2 نخستین مقطع سبک هنری قاجار (دوران سلطنت فتحعلی شاه) .....
30	2-3-2 دومین مقطع سبک هنری قاجار: (محمد شاه و ناصرالدین شاه) .....
34	4-2 ترکیب بندی نقاشی های روی چوب در بناهای دوره قاجار .....
34	5-2 مضامین رایج در نقاشی های دوره قاجار .....
35	1-5-2 مضامین حماسی و سیاسی .....
35	2-5-2 مضامین احساسی .....
36	3-5-2 مضامین مذهبی و اسطوره ای .....
36	6-2 نقوش روی سقف های چوبی دوره قاجار .....
37	1-6-2 نقوشچدنی .....
38	2-6-2 نقوش اسلیمی .....
40	3-6-2 نقوش گل و مرغ .....
42	1-3-6-2 گل زنبق .....

45	..... 2-3-6 گیاهان سه شاخه
46	..... 3-3-6 گلسرخو صدبرگ
47	..... 4-3-6 نقش مرغ
48	..... 4-6-2 مناظر و عبارات فرنگی
50	..... 5-6-2 تصاویر چهره
51	..... 7-2 معرفی اثر و مطالعه تطبیقی
56	..... 8-2 نتیجه گیری

فصل سوم: فن شناسی

58	..... مقدمه
59	..... 1-3 تاریخچه استفاده چوب در بناها
60	..... 2-3 سابقه نقاشی روی چوب
61	..... 3-3 چوب هایی که در تزئینات بنا استفاده می شوند
63	..... 4-3 اجرای سقف های چوبی خانه های قاجاری
67	..... 5-3 فن شناسی کلی نقاشی های روی چوب
68	..... 1-5-3 نقاشی بر روی تکیه گاه چوبی
71	..... 2-5-3 لایه پستر
73	..... 3-5-3 لایه رنگ
74	..... 1-3-5-3 رنگدانه
74	..... 2-3-5-3 خواص فیزیکی و شیمیایی رنگدانه ها
76	..... 3-3-5-3 خصوصیات رنگدانه ها
78	..... 4-3-5-3 رنگینه
78	..... 4-5-3 لایه ورنی
80	..... 2-4-5-3 ماستیک
81	..... 2-4-5-3 دامار
81	..... 3-4-5-3 کلوفان
81	..... 4-4-5-3 شلاک
82	..... 6-3 فن شناسی سقف اتاق بازی کاخ صاحبقرانیه
82	..... 1-6-3 شناسایی چوب تکیه گاه
83	..... 2-6-3 شناسایی لایه بستر
85	..... 3-6-3 شناسایی لایه رنگ
101	..... 4-6-3 شناسایی لایه ورنی

105 ..... 7-3 نتیجه گیری

فصل چهارم: آسیب شناسی

107	.....	مقدمه
108	.....	1-4 مطالعات آزمایشگاهی
108	.....	1-1-4 تست فارچ
109	.....	2-1-4 تست حلالیت
110	.....	3-1-4 اسید سنجی
111	.....	4-1-4 مشاهدات میکروسکوپی
112	.....	2-4 آسیب شناسی اثر
112	.....	1-2-4 نور:
112	.....	2-2-4 دما
113	.....	3-2-4 آلاندهای جوی
113	.....	4-2-4 تغییرات رطوبتی
114	.....	5-2-4 گرد و غبار
115	.....	6-2-4 جابجایی ها و تغییر کاربری
115	.....	7-2-4 ترک ها
117	.....	1-7-2-4 ترک های انقباضی
118	.....	2-7-2-4 ترک های پیری
120	.....	3-7-2-4 ریز ترک ها
121	.....	3-4 آسیب ها و عوامل آسیب رسان به لایه های مختلف اثر
121	.....	1-3-4 آسیب ها و عوامل آسیب رسان تکیه گاه چوبی اثر
122	.....	1-1-3-4 سوسک چوخنوار
125	.....	2-1-3-4 جابجایی لته ها
126	.....	3-1-3-4 برچسب های الحاقی
126	.....	4-1-3-4 بیماری میخ
127	.....	2-3-4 آسیب ها و عوامل آسیب رسان لایه بستر
128	.....	3-3-3 آسیب ها و عوامل آسیب رسان لایه رنگ
128	.....	1-3-3-4 ترک ها و ریز ترک ها
130	.....	2-3-3-4 پوسته شدن
131	.....	4-3-4 آسیب ها و عوامل آسیب رسان لایه ورنی
131	.....	1-4-3-4 تیرگی لایه ورنی

132 ..... 2-4-3-4 کرمویی شدن ورنی

133 ..... 3-4-3-4 از بین رفتن ورنی

134 ..... 4-4 نتیجه گیری

فصل پنجم : ارائه طرح حفاظت و مرمت

140 ..... منابع

فهرست جداول

صفحه	عنوان
85	1-3
90	2-3
91	3-3
94	4-3
95	5-3
96	6-3
98	7-3
98	8-3
100	9-3
110	1-4
111	2-4
129	3-4

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
84	1-3
89	2-3
95	3-3
99	4-3
116	1-4

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
7	1-2
7	2-2
7	3-2
7	4-2
7	5-2
7	6-2
8	7-2
8	8-2
9	9-2
10	10-2
11	11-2
11	12-2
11	13-2
12	14-2
15	15-2
15	16-2
15	17-2
15	18-2

16.....	19-2
16.....	20-2
18.....	21-2
18.....	22-2
18.....	23-2
22.....	24-2
22.....	25-2
22.....	26-2
22.....	27-2
23.....	28-2
23.....	29-2
23.....	30-2
23.....	31-2
23.....	32-2
23.....	33-2
25.....	34-2
25.....	35-2
26.....	36-2
26.....	37-2
26.....	38-2
26.....	39-2
32.....	40-2
32.....	41-2
32.....	42-2
32.....	43-2
32.....	44-2
32.....	45-2
32.....	46-2
33.....	47-2
33.....	48-2
33.....	49-2
33.....	50-2

33	51-2
33	52-2
34	53-2
37	54-2
38	55-2
39	56-2
39	57-2
39	58-2
39	59-2
41	60-2
41	61-2
41	62-2
42	63-2
44	64-2
44	65-2
44	66-2
46	67-2
47	68-2
47	69-2
47	70-2
48	71-2
48	72-2
49	73-2
49	74-2
49	75-2
49	76-2
50	77-2
50	78-2
50	79-2
50	80-2
51	81-2
53	82-2

53.....	83-2
53.....	84-2
54.....	85-2
54.....	86-2
54.....	87-2
63.....	1-3
64.....	2-3
64.....	3-3
65.....	4-3
65.....	5-3
66.....	6-3
68.....	7-3
68.....	8-3
82.....	9-3
82.....	10-3
82.....	11-3
82.....	12-3
83.....	13-3
83.....	14-3
84.....	15-3
84.....	16-3
86.....	17-3
87.....	18-3
89.....	19-3
101.....	20-3
101.....	21-3
111.....	1-4
114.....	2-4
114.....	3-4
117.....	4-4
117.....	5-4
119.....	6-4

119	7-4
120	8-4
123	9-4
123	10-4
125	11-4
125	12-4
125	13-4
126	14-4
127	15-4
127	16-4
128	17-4
128	18-4
128	19-4
128	20-4
130	21-4
130	22-4
132	23-4
133	24-4
133	25-4

فصل اول
کلیات طرح

1-1 بیان مسئله :

بناهای دوره قاجار از جمله ابنیه ای هستند که تزئینات معماری زیادی در آن به کار رفته است و بخش عمده ای از این تزئینات به صورت نقاشی بر روی بسترهای متفاوت از جمله چوب است. در این میان سقف های چوبی مزین به نقاشی لاکه از بهترین این تزئینات میباشند که نمونه های جالبی از آن در خانه های شیراز به کار رفته است و هم اکنون بخشی هائی از آن به کاخ صاحبقرانیه در کاخ نیاوران انتقال یافته اند. این سقف های انتقالی به لحاظ موضوعات و تکنیک های نقاشی و همین طور ساختار چوبی ویژه آن قابل توجه می باشند، خاصه اینکه این آثار از محل اصلی خود جدا شده و در شرایطی متفاوت از وضعیت طبیعی خود قرار گرفته اند. پژوهش حاضر در نظر دارد با توجه به شرایط موجود و در واقع به مثابه اثری موزه ای وضعیت این آثار را با تکیه بر ماهیت اولیه شان به لحاظ فن شناسی و آسیب شناسی مورد مطالعه و بررسی قرار دهد و طرحی حفاظتی بصورت پیشنهادی مبتنی بر هویت کاربردی و ویژگی های فنی این آثار ارائه نماید.

1-2 اهمیت موضوع تحقیق و دلایل انتخاب آن:

سقف های انتقالی دوره قاجار از اجزای مهم تزئینات وابسته به بنا می باشند که در نوع خود بی نظیرند و تعداد محدودی از آنها وجود دارند. لذا حفاظت و نگهداری از آنها امری ضروری است که قطعاً لازمه این امر شناخت همه جانبه این آثار می باشد. بنابراین منحصر به فرد بودن، هویت تاریخی و هنری و محدود بودن جمعیت این آثار ضرورت پرداختن به این مساله را توجیه می سازد.

1-3 هدفهای تحقیق:

- شناخت فنی و هنری سبکی خاص از تزئینات وابسته به بنا.
- ارتقاء سطح دانش و آگاهی نسبت به بخشی از هنر دوره قاجار.
- حفاظت از میراث فرهنگی.

4-1 سوالات یا فرضیه های تحقیق:

- 1- سقف های دوره قاجار عمدتا دارای چه نقوشی بوده اند ؟
- 2- نحوه نصب سقف های انتقالی به چه صورت بوده است ؟
- 3- سقف های انتقالی دوره قاجار به لحاظ فنی و تکنیکی دارای چه ویژگیهایی می باشند ؟
- 4- سقف های انتقالی دوره قاجار به لحاظ تزئینات و مشامین تزئینی دارای چه ویژگی هایی می باشند ؟

5-1 چهارچوب نظری تحقیق :

رساله در دوحوزه عام و خاص به بررسی هنر قاجار با تاکید بر بخش معماری و به طور خاص سقف های چوبی ان می پردازد و با گذرازا این مبحث عام بر اطلاعات ویژه و خاص در باب سقف های چوبی، ویژگی های فنی و تزئینی و کاربردی آن متمرکز می گردد . در این سیر قطعا جزئیات نظری و عملی این حوزه ها مورد مطالعه قرار میگیرد. از جمله تکنیک های نقاشی روی چوب رایج در این دوره اصول فنی اجرای سازه چوبی سقف ها ، مضامین نقاشی ها و بیان بصری آنها به لحاظ هنری و امثال آن.

6-1 روش تحقیق:

روش پژوهشی بصورت کتابخانه ای ، مستندنگاری (عکاسی و ترسیم فنی) و میدانی درحوزه جمع آوری اطلاعات است، که باکسب این اطلاعات به روش توصیف و تحلیل یافته ها رابه سامان رسانید. و در نهایت بر پایه یافته ها طرح پیشنهادی خود را جهت حفاظت و نگهداری ارائه می نماید.

7-1 پیشینه پژوهش:

روی سقفی در یکی از اتاق های حوض خانه کاخ صاحبقرانیه کار شده که ان سقف هم از سقف های انتقالی شیراز ولی مدل آن متفاوت است ف این سقف تخت نیست و ه صورت قوس دار و منحنی است و نقاشی های روی آن نیز تخت نیستند.